

Minulost nevyfotíte

Jeden svět na školách

PŘÍBĚHY BEZPRÁVÍ –

EMIGRACE A ŽIVOT V EXILU

Informace k tématu

Jeden svět na školách

Člověk v tísni, o. p. s.

Šafaříkova 24, 120 00 Praha 2

www.jedensvetnaskolach.cz

www.pribehybezpravi.cz

Koncept: Karel Strachota

Autor textů: Adam Drda

Editorka: Kateřina Saparová

Na přípravě publikace se dále podílely:

Naďa Aliová, Kateřina Čadilová, Terezie Kolářková,

Tereza Pelechová, Linda Šilingerová, Ivana Vránková

Jazyková úprava: Tereza Ladová, Dagmar Mertová

Grafická úprava a sazba: Mowshe >0<

Rok vydání: 2016, 2. vydání (2011, 1. vydání)

© Člověk v tísni, o. p. s.

Všechna práva vyhrazena

PŘÍBĚHY BEZPRÁVÍ –

EMIGRACE A ŽIVOT V EXILU

OBSAH

Úvodem	6
Tři emigrační vlny	7
Důvody k odchodu	14
Jak se dostat ven	22
Nové začátky	30
Aktivity směrem k domovu	37
Návrat	45
Filmy k tématu emigrace a život v exilu	53
Aktivity do hodiny k tématu emigrace a život v exilu	58

ÚVODEM

Na stovkách českých základních a středních škol se budou letos v listopadu opět konat filmové projekce a besedy s pamětníky, historiky i filmaři. Proběhnou během již dvanáctého ročníku akce Měsíc filmu na školách organizované společností Člověk v tísni. Žáci a studenti dostanou tentokrát příležitost seznámit se s příběhy lidí, kteří museli v minulém století z různých důvodů opustit své domovy.

Naše moderní dějiny jsou mimo jiné dějinami útěků a vyhánění, což si možná málo uvědomujeme a připomínáme. Na konci třicátých let se o zoufalý únik z Československa pokoušeli Židé, ze země prchali vojáci, intelektuálové, odpůrci nacismu. Po skončení 2. světové války musely zemi opustit více než dva miliony Němců, zpravidla bez soudu, na základě nepřijatelného principu kolektivní viny. Když v únoru 1948 provedla komunistická strana převrat, před totalitou prchaly další desetitisíce lidí. Nová mnohatisícová vlna útěků nastala po sovětské okupaci v srpnu 1968, v následujícím dvacetiletí vyháněla Státní bezpečnost nepohodlné disidenty. Českoslovenští občané po několika desetiletích soustavně riskovali a vynakládali obrovské úsilí při překonávání železné opony: chtěli se dostat za lepším životem, za svobodou.

Téma letošního Měsíce filmu na školách jsme zvolili s ohledem na aktuální migrační krizi. Uvědomujeme si, že je od československých útěků během dvacátého století v řadě ohledů odlišná a jsou s ní spjatá mnohá rizika. To ovšem neznamená, že neexistují také podobnosti. Rádi bychom přispěli k tomu, aby mladí lidé dokázali nad složitou osobní situací uprchlíků přemýšlet, vcítit se do ní, aby si uvědomili, že lidé většinou neopouštějí své domovy bez zásadního důvodu. Že nežádají o pomoc v neznámých zemích z nemorálních příčin, nýbrž proto, že zkrátka někdy nemohou jinak, chtějí-li důstojně žít nebo „jen“ přežít.

Publikaci, kterou držíte v ruce a která pojednává o čs. emigraci a exilu, jsme poprvé vydali v roce 2011. Již tehdy o ni byl značný zájem a celý náklad byl brzy rozebrán. Nyní ji s nezměněným obsahem vydáváme znovu jako doprovodný materiál právě k Měsíci filmu na školách.

Před pěti lety jsem na konci úvodu napsal: „... pokud si uvědomíme, kolik Čechů našlo v těžkých dobách útočiště v cizině, přivede nás to možná k hlubšímu porozumění ve chvílích, kdy nás požádají o pomoc lidé v tísni z méně šťastných koutů světa.“ Platí to stále.

Karel Strachota, ředitel projektu Příběhy bezpráví

srpen 2016, Praha

TŘI EMIGRAČNÍ VLNY

Století ztracených domovů

České (československé) 20. století může mít mnoho charakteristik, určitě je to také „století ztracených domovů“. Po Mnichovu a po nacistické okupaci utíkali ze země Židé, ti nečetní, kteří vůbec dostali šanci uniknout. Odcházeli intelektuálové, politici, muži odhodlaní bojovat. Následovalo šoa, po válce vysídlení Němců. Návraty se překrývaly s novými útekami, odchody a vyhnanstvími. Emigrace po komunistickém převratu, které se věnujeme, není v tomto smyslu začátek, nýbrž tragické „pokračování procesu“.

„... kdys atlantický val, dnes atlantický pakt,/ být špión, zběh a vrah a prodávat svůj stát –/ hanební emigranti/ (...) Nevědí, či jsou, toho, kdo dá víc, vrah z Koreje, vrah od Lidic... hanební emigranti...“ veršovala na počátku 50. let ve službách strany a vlády Marie Majerová. Ale kolik „hanebných emigrantů“ od února 1948 vlastně bylo?

Zjistit počty Čechů a Slováků, kteří uprchli před komunismem na Západ, není úplně jednoduché. Emigrace měla tři hlavní vlny: po Gottwaldově puči, po sovětské okupaci v roce 1968 a od druhé poloviny 70. let. Podle údajů Státní bezpečnosti, které zpracoval ve sborníku *Securitas Imperii* Jan Hanzlík, opustilo zemi 1 721 občanů už v letech 1946–1947. Tehdy to ovšem ještě nebyl trestný čin. V dalším období, 1948–1951, uvádí stejný zdroj počet 25 350 uprchlíků. Roku 1950 byl schválen § 95 trestního zákona, ošetřující ochranu hranic před nežádoucí emigrací. Od třiapadesátého je na západních hranicích plot, tzv. stěna smrti: Nataženo bylo celkem 884 kilometrů ostnatého drátu, na 740 kilometrech nabitého elektrinou. Zařízení fungovalo, stejně jako bedlivý dohled nad tím, kteří občané smejí vycestovat – počet utečenců podchycených v materiálech ministerstva vnitra (MV) v letech 1952–1963 činil 3 030 duší. V roce 1964 došlo k mírnému uvolnění zahraničních cest a emigrace ihned znovu narůstá. V letech 1964–1967 zaznamenávají kdysi tajné materiály úteků 7 403 lidí.

Celkově tedy od převratu do roku 1967 mělo opustit domovy v Československu něco přes 35 tisíc občanů, ovšem údaje MV jsou podle jiných materiálů nižší než skutečnost. Většina lidí, kteří o emigraci v letech 1948–1967 psali, dochází k číslu kolem 60 tisíc uprch-

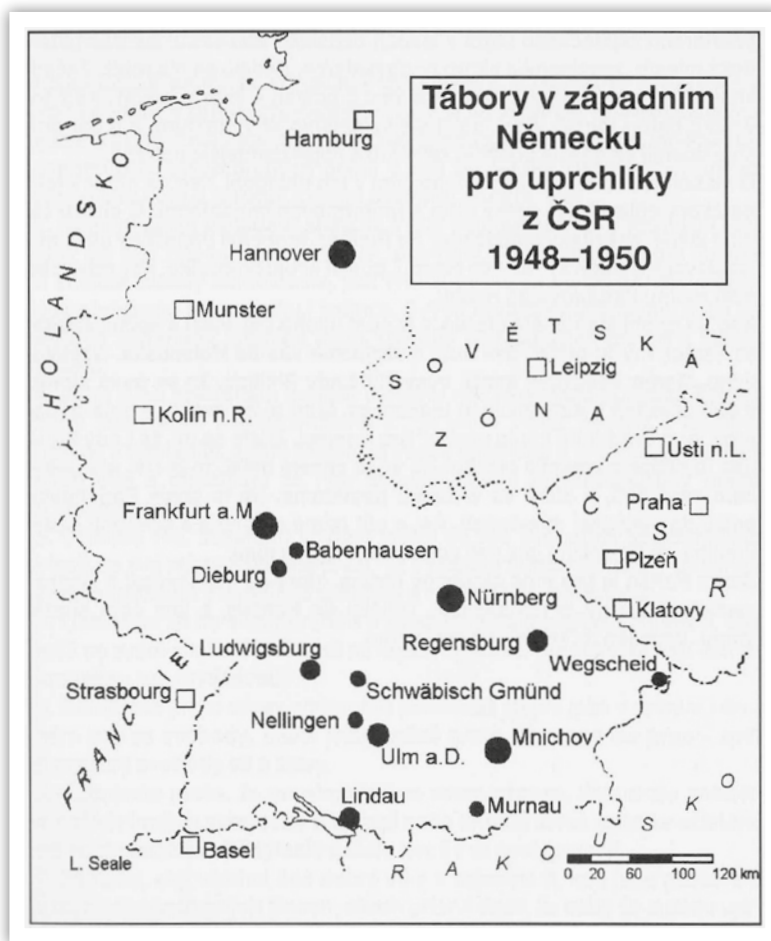
líků. Václav Chyský v knize Český a slovenský exil 20. století dále upřesňuje, že přibližně 15 000 „staroemigrantů“ (od roku 1945) odešlo do USA, 12 000 do Kanady, 12 000 do Austrálie, 12 000 do Velké Británie a 18 000 do dalších zemí, více než polovina z nich do Západního Německa a Rakouska. Též je třeba zdůraznit, že přibližně 20 tisíc Židů odešlo po válce z Československa do Palestiny, respektive do Izraele – ti svůj odchod ovšem chápali jako návrat z diaspory.

Druhá vlna: pookupační

Nejvíce lidí utíkalo z Československa po 21. srpnu 1968. Údaje se opět rozcházejí. Materiály StB registrují v letech 1968–1969 celkem 70 130 případů opuštění republiky. Václav Chyský upozorňuje, že evidence vnitra je neúplná, a poukazuje na vyšší odhady demografů: v daném období cca 100 až 130 tisíc lidí. Pookupační uprchlíci byli přijímáni velmi vřele a solidárně prakticky ve všech západních státech.

Za normalizace, po opětovném zpřísnění výjezdů do ciziny, počet exulantů logicky klesal, ještě roku 1970 evidovalo MV 4 582 případů, avšak v období let 1972–1977 už „jen“ 5 590. Po Chartě 77 začal režim vypuzovat disidenty a v omezené míře vypouštět „beznadějně antisocialistické živly“, tudíž emigrace byla znovu na vzestupu. Zajímavé je, že až do roku 1987, v němž končí citovaná statistika StB, se útky udržují na průměrné úrovni kolem čtyř až sedmi tisíc uprchlíků ročně – v době, kdy podle mnoha dnešních „narůžovělých vzpomínek“ byla ČSR již zemí takřka normálních životních podmínek, s obyvatelstvem spokojeným, obtěžovaným jen povinnými projevy loajality a občasným nedostatkem toaletního papíru... V letech 1977–1987 uteklo do kapitalistické ciziny podle MV cca padesát tisíc lidí, ale opět existují relevantní vyšší údaje: Jen v Německu dostalo v letech 1968–1989 až 22 654 československých občanů...

Několikasettisícový rozsah emigrace je dobrou ukázkou povahy předlistopadové sovětské gubernie. Jinými slovy, můžeme se dnes přít, zda máme systému pod vládou KSČ říkat komunismus nebo třeba „socialistická diktatura“, můžeme diskutovat, v jakých fázích se pro něj hodí termín „totalitní“ – nicméně počet exulantů jednou provždy dokládá, že to byl režim lidu nepřátelský a k životu veskrze nevhodný.

Do Německa (nejdřív do okupační zóny západních spojenců, poté do SRN) utíkaly v letech 1948–1989 tisíce Čechoslováků. V prvních letech po komunistickém převratu končili skoro všichni v uprchlických táborech, včetně těch, kteří se spojili s některou ze západních tajných služeb a pak se ilegálně vraceli do vlasti jako tzv. kurýři, v terminologii StB „agenti-chodci“.

Repro: archiv knihovny Libri prohibiti

Exulantům, kteří často odešli z vlasti jen s příručním zavazadlem, pomáhaly různé organizace, ale v chudé poválečné Evropě to šlo jen s obtížemi. Na snímku z roku 1948 je provizorní kancelář francouzského pomocného výboru pro čs. uprchlíky v Noisy Le Sec.

Foto: archiv Amerického fondu pro československé uprchlíky (AFCR)

V táborech se uprchlíci hlásili o azyl a teprve po kladném vyřízení žádosti směli odejít do jiné země. Baráky v uprchlickém táboře Valka v Norimberku, 1948.

Foto: archiv AFČR

Vyřízení žádosti o azyl mohlo trvat až dva roky. Domů exulanti nesměli, od roku 1948 bylo nedovolené opuštění republiky trestným činem. Uprchlický tábor ve Steinhausenu, 1948.

Foto: archiv AFČR

9/5/68
**PLEASE HELP
CZECHOSLOVAK REFUGEES**

Soviet tanks and troops have invaded and occupied Czechoslovakia

The Russian secret police are arresting freedom loving citizens of this unfortunate country.

At this moment thousands of Czechoslovaks find themselves again in the role of refugees and their number is growing by the hour.

These refugees urgently need help. Our organization is trying to assist them in every way. But we need your support.

Please send your check or money order to:

The American Fund for Czechoslovak Refugees Inc.*
1790 Broadway
New York, New York 10019

Dr. J. Papánek, President—(former Czech Ambassador to U.S.)

* A non-profit organization, established in 1948 to help the Czechoslovakians who escaped the communist tyranny. All contributions are tax deductible.

NEW YORK, THURSDAY, SEPTEMBER 5, 1968 ✓

Inzerát z New York Times, jímž se američtí poúnoroví exulanti snažili získat pomoc pro své krajany, kteří utekli z Československa po sovětské okupaci v roce 1968. Americký fond pro československé uprchlíky (AFCR), na který inzerát odkazuje, vznikl v květnu 1948 a do roku 1990 zajistil pomoc pro desítky tisíc lidí. V jeho čele stál bývalý zástupce Československa v OSN, diplomat Jan Papánek.

Foto: archiv AFRC

DŮVODY K ODCHODU

Kdo z utíkal z Československa aneb Lze mluvit s despektem o „ekonomické emigraci“?

Začátkem června 1948, krátce po svém útěku na Západ, napsal novinář Ferdinand Peroutka: *„Kdo opustil vlast, aby se jeden měl lépe, je emigrantem. Kdo odejde z domova, poněvadž mu byla vzata možnost žít svobodně a podle své víry, je exulantem. My jsme exulanti.“* A pokračoval v úvaze, v níž vykreslil exulanta jako „vojáka v boji o svobodu“, jehož hlavní zbraní je jeho příkladné a morální počínání, neboť *„nikdo z nás není jen soukromou osobou, je také vyslancem své země a své víry“*.

Platí ale dělení na elitnější (politicky angažovaný) „exil“ a přízemnější „emigraci“ pro celá léta 1948–1989? Máme se ho držet i dnes a na „ekonomické emigranty“ hledět s jistým despektem? Nebo tím přistupujeme na výklad, který prosazoval komunistický aparát, líčící emigranty en bloc jako darebáky, „za mrzký peníz zrazující vlast“? Na tu otázku lze odpovědět teprve při bližším pohledu na ty, kdo z Československa odcházeli.

Na lodi i ve „stěhováku“

Ferdinand Peroutka prchal do exilu krátce po převratu, v tzv. první vlně, u níž převládaly tři základní motivy: obava před perzekucí a vězněním, neochota přizpůsobit se amorálnímu bolševickým požadavkům a touha dělat něco zvenčí proti diktatuře. Po únoru 1948 tak zemi opustila řada politiků, mezi jinými Helena Koželuhová, novinářka a tehdy již bývalá lidovecká poslankyně, národní socialisté Petr Zenkl, Hubert Ripka a Vladimír Krajina, agrárník Ladislav Karel Faierabend, sociální demokrat Václav Majer...

Jejich útky bývaly dramatické: StB je hlídala a sledovala, rodiny se často dostávaly ze země postupně, s pomocí přátel a placených převaděčů. Významný protinacistický odbojář Vladimír Krajina přešel hranice na lyžích, Helena Koželuhová byla při útěku zatčena a jen zázrakem s dcerou unikla, její druhá dcera však zůstala v Československu a na Západ

tajně přešla později. Faierabend cestoval i s rodinou po Labi ukrytý v nákladní lodi. Peroutka odjížděl od pražského smíchovského nádraží schovaný ve stěhovacím voze, hranice pak přecházel pěšky...

K poúnorovým uprchlíkům, kteří nechávali doma majetky i blízké v ohrožení (příčemž někteří z nich prožili v exilu už nacistickou okupaci), patřili spisovatelé Egon Hostovský a Jan Čep, básník Ivan Blatný, herec Jiří Voskovec, podnikatel Tomáš Baťa mladší atd. atp. Řadí se k nim například i novinář Pavel Tigrid, jehož památce byl věnován 3. ročník Ceny Příběhů bezpráví. Jde o celou řadu slavných postav, vedle nichž ovšem utíkali kněží, tehdy neznámí studenti, vojáci, lidé všeho věku, povolání i názorové orientace.

Každá emigrace je složitý příběh, každý útěk s sebou nesl obrovské riziko (a tragické konce nezdařených útěků jsou samostatnou kapitolou, podobně jako únosy zpátky do ČSR). Idealismus drtivé většiny poúnorových exulantů se dá těžko zpochybňovat. Málokdo z nich tušil, co ho v cizině čeká, odcházeli v čase, kdy rozdíly mezi Západem a domovem z hlediska životní úrovně byly zanedbatelné, zakoušeli bídu uprchlických táborů (jen v Německu jich bylo víc než deset, v Řezně, Mnichově, Norimberku...). Idealistickou motivaci dokládají i vysoké počty uprchlíků, kteří spolupracovali se západními tajnými službami a jako kurýři se vraceli domů.

Velká emigrační vlna po okupaci v srpnu 1968 byla již mnohokrát popsána – a z hlediska důvodů útěku je rovněž zcela srozumitelná. Patřila k ní opět řada osobností kulturního i politického života a znovu vypisovat stovky zvučných jmen znamená plýtvat papírem. Složení uprchlíků se ovšem změnilo: Ze země odešlo i větší množství bývalých komunistů (odtud spory mezi poúnorovým a pookupačním exilem), mnozí propuštění političtí vězni z 50. let – a pochopitelně i tisíce lidí tzv. nepolitických.

Historik Jan Hanzlík na základě materiálů ministerstva vnitra píše, že ČSSR záhy po srpnu ztratila mladé odborníky zejména z těžkého průmyslu, vlajkové lodi socialistického hospodářství, z toho například „63 vědeckých a výzkumných pracovníků, 391 technických kádrů, 161 administrativních pracovníků. (...) Z jednoho brněnského závodu emigrovalo 21 osob, mezi nimi i specialisté tohoto závodu.“ Vnitřácký záznam z roku 1971, zachycující situaci na Slovensku, konstatuje, že více než 50 procent emigrantů jsou lidé do třiceti let, značný je podíl

příslušníků inteligence, vědeckých pracovníků, lékařů, inženýrů, že jsou „citelně poškozeni důležité úseky národního hospodářství“. Emigrovali ovšem i vojáci, policisté a zaměstnanci ministerstva vnitra.

Po Chartě 77 a aktivizaci disentu začala StB nutit k vystěhování desítky nepohodlných „antisocialistických živlů“ (akce Asanace z počátku 80. let), často přitom používala metody velmi brutální. Výtvarník, hudebník a dlouholetý vydavatel exilové revue Pater-noster Zbyněk Benýšek vzpomínal: „Při výsleších mě mlátili, několikrát jsem se nervově zhroutil. Později mi estébáci dali na vybranou: buď opustím republiku, nebo půjdu do vězení.“ V roce 1982 tedy „požádal“ o vystěhování, načež byl zbaven státní příslušnosti a s pytlíkem české země odjel do Vídně: „Nechtěl jsem svoje nejproduktivnější léta strávit ve strachu a stíhomamu.“

Ekonomičtí?

Vraťme se ale ještě k těm, kdo tzv. odcházeli za lepším (většinou je tohle „obvinění“ vzta-hováno k 70. a 80. letům). Zubní lékařka Jana Dvořáková utíkala s manželem a dětmi v roce 1984. Emigrovali proto, že její muž, vědec, nesměl po roce 1968 vykonávat svou práci, utekli přes Jugoslávii a rakouský tábor Traiskirchen. V cizině se politicky neanga-žovali, v USA nicméně byli oba profesně úspěšní: „Co je to, jít za lepším?“ říká dnes Jana Dvořáková, když se ohlíží na důvody emigrace: „Pro nás to tenkrát znamenalo jít za svobodou... Chtěli jsme, aby naše děti vyrůstaly v zemi, kde si budou moct říkat, co budou chtít.“

Idealizovat si čs. emigraci jako celek by byl nesmysl, ovšem určit, kdo odešel z čistě „ekonomických důvodů“ (a kdo by vyhovoval výše citované Peroutkově definici), je dnes krajně obtížné. Další z uprchlíků Václav Chyský k tomu píše: „Odchod do exilu byl – při vši individuálnosti motivů a forem – výrazem svobodné vůle individua vytvářet život podle vlastních před-stav, a nikoli podle ideologických formulí strany... Byl to protest svéprávnosti zbaveného občana proti životu v kleci.“ Což platí pro ty, kdo odešli proto, aby mohli svobodně publikovat, i pro ty, kdo chtěli „jenom“ dělat poctivou kariéru.

Uprchlíci Jaroslav Tošner a Karel Vondruška (někdejší studenti Letecké vojenské akademie v Brně) před hlavní branou uprchlického tábora Luitpold Caserne v Mnichově, 1949.

Foto: soukromý archiv Václava Chadíma

Tábor Luitpold Caserne v Mnichově, světnice číslo 404, umístěná na půdě, 1949.

Foto: soukromý archiv Václava Chadíma

1948

Pomoc nejpotřebnějším:

Mléčný fond pro naše děti

O záchranu československých dětí, které trpí v německých uprchlických táborech podvívají. – Rychlé zásilky sušeného mléka, sušených vajec a brambor mohou zachránit trpící. – Jedná se jen o úhradu dopraveného. – Ve zdraví našich dětí je zdraví našeho národa.

Zprávy z uprchlických táborů v Německu jsou stále smutnější. Nejen proto, že mezinárodní organizace pro uprchlíky IRO se chystá k likvidaci a přestane brzy našim československým lidem, jako všem ostatním uprchlíkům poskytovat nejnutnější přístřeší a stravu, ale také proto, že noví uprchlíci, kteří stále přicházejí, jsou již zařazováni do táborů pod německou správou. V těchto táborech je hlad a bída stálým hostem. A v těchto táborech jsou stovky malých dětí a dorůstající mládeže, i mladých maminek, které jsou nejvíce ohroženy podvíváním na svém zdraví. V každém z dětí odumírá kousek budoucnosti našeho národa.

Pomoc těmto trpícím dětem je největší příkaz nás všech, kteří síjíme v zemi blahobytu a kteří máme možnost vydělávat si práci na živobytí. Postarat se o tyto nevinné děti a zachránit je před hladem i nemocí je povinnost pro všechny lidi československého původu, kteří mají v hrudi pravé československé srdce, neokorálé a bijící láskou k bližnímu. Záchrana těchto ubohých dětí je čin lidskosti. A tato pomoc i záchrana jsou nyní na dosah ruky:

American Fund for Czechoslovak Refugees, Inc., který je řízen ušlechtilou snahou pomoci všem, kdo pomoc zasluhují, má nyní jedinečnou příležitost dostat zdarma od amerických institucí sušené mléko, sušená vejčka a brambory

pro trpící děti. Dárci těchto potravin jsou ochotni darovat tolik zboží, kolik bude třeba, jestliže někdo zaplatí dopravu po americké pevnině ze středozápadu do přístavu a dopravu lodí z Ameriky do Evropy.

Proto se rozhodl American Fund for Czechoslovak Refugees založit narychlo zvláštní "Mléčný fond pro naše děti" a prosí všechny lidi dobré vůle, všechny krajanův maminky a rodiče, všechny spolky a organizace, aby na tento fond přispěly. Neběží o žádné závratné sumy, jde jen o to, aby bylo opatřeno co nejvíce peněz na dopravu, aby bylo možno poslat hladovým do německých táborů co možno nejvíce potravin. Věříme, že když se našli mezi Američany šlechetní dárcové těchto potravin, že se najde i mezi krajaney dosti šlechetných duší, které pomohou tyto darované potraviny dopravit hladovým.

Kdo by chtěl na tento "Mléčný fond pro naše děti" přispět, ať laskavě poše co nejdříve šek nebo money order buď přímo na American Fund for Czechoslovak Refugees, Inc., 1776 Broadway, Room 607, New York 19, N. Y., nebo do redakce New Yorkských Listů, na adresu 435 East, 86th Str., New York 28, N. Y. Zásilku označte: "Mléčný fond".

Kdo rychle dává – dvakrát dává. Pomozte zachránit naději našeho národa. Zmírněte utrpení nevinných dětí.

Jedna z prvních výzev Amerického fondu pro československé uprchlíky (AFCR) k pomoci dětem trpícím v německých táborech, 1948.

Repro: archiv AFRC

Rodina českých exulantů krátce po příjezdu do Vídně, 1969.

Foto: archiv Libri prohibiti

Folkový hudebník a spisovatel Jaroslav Hutka odjíždí do exilu. K vystěhování do Holandska (v říjnu 1978) ho donutila Státní bezpečnost, s sebou si mohl vzít jen to, co se vešlo do auta. Zbytek Hutkova majetku, který zůstal v bytě, byl posléze rozkraden.

Foto: rodinný archiv

JAK SE DOSTAT VEN

Přes „kopečky“, přes Jugoslávii... Jakkoli

V prvních měsících a letech po komunistickém převratu byly zřejmě nejčastější (a po pádu režimu taky nejčastěji popisované) dramatické útoky na Západ přes „zelenou hranici“ (nebo též „přes kopečky“), provedené buď na vlastní pěst, nebo se zaplaceným či spřízněným převaděčem. Je tu ale i dlouhý seznam jiných způsobů překonávání „železné opony“.

Pro ilustraci: V roce 1951 unesl strojvůdce do Německa vlak s více než stovkou lidí, třicet čtyři jich využilo příležitosti a emigrovalo. Roku 1961 prorazila poblíž Českých Velenic hraniční zátaras po domácku upravená tatrovka se sedmi lidmi na korbě. V roce 1966 převádali dva muži kolem zaskočené pohraniční hlídky na koních. Jazzový hudebník Jan Arnet převezl přes hranice svoji ženu ukrytou v bubnu a svoji jedenapůlletou spící dcerku v tašce na noty.

Legendární stíhací pilot RAF František Peřina s manželkou z komunistické ČSR „stylově“ uletěl – 11. dubna 1949 náhodně potkal známého, který měl přepravit malé sportovní letadlo Sokol z jednoho vnitrostátního letiště na druhé. „Přímou se mě zeptal: ‚Franto, mám tu letadlo s plnou nádrží. Nechcete přes hranice?‘ Povídám mu na to: ‚Ježišmarja, kde ten stroj máš?‘ Dohodli jsme se, že druhý den ve čtyři hodiny ráno odstartuje z Meziříčí a přistane na svém poli v Kelči.“ Peřinovi na poli čekali, plán se zdařil, za pár hodin šťastně přistáli v Německu.

Obrať to – a do Mnichova

Letadlem, pro změnu uneseným, utíkal třeba i spisovatel a publicista Jan Kolár. V antologii čs. nesocialistické publicistiky Na ztracené vartě Západu popisuje Milan Drápala jeho útek následovně: „Poté, co byl roku 1948 Kolár s osobním přičiněním předsedy akčního výboru vysokých škol Jiřího Pelikána (pozdějšího významného exulanta...) vyloučen ze studia na právnické fakultě, nastoupil spolu se známým Jiřím Havelkou do letadla na pravidelné lince Praha–Bratislava. Když byl jeden z členů posádky z jakéhosi důvodu odvolán z kabiny, Havelka na něj namířil startovací pistolí. Pilot byl nucen obrátit kurz na západ a přistál v Mnichově. Část cestujících využila nečekanou

příležitost a spolu s únosci požádala německé imigrační úřady o politický azyl. Zlomyslnou náhodu mohl proklínat pilot, kterému riskantní akce obou mladých mužů údajně zhatila záměr uprchnout na Západ při příštím letu.“

Do kapitoly exil a emigrace patří ovšem i nezdařené útoky. Statistika Úřadu pro dokumentaci a vyšetřování zločinů komunismu konstatuje, že v letech 1948–1989 bylo při pokusu o přechod do Rakouska či Německa 145 osob zastřeleno, 96 usmrceno elektřinou, jedenáct lidí prokazatelně při útěku utonulo, dalších asi padesát utopených našla policie v pohraničních řekách. Šestnáct lidí spáchalo v bezvýchodné situaci během pronásledování na hranicích sebevraždu. Počty zatčených uprchlíků jdou pak do stovek.

Bez dětí, 10 minut před půlnocí

Útoky po okupaci v osmašedesátém roce byly z technického hlediska jednodušší než třeba ty v letech padesátých či třeba později v sedmdesátých. Hranice byla v podstatě volná, odjet mohl, kdo chtěl. Ale taky ta jednoduchost neplatila vždycky.

V roce 1969 odcházel do zahraničí například spisovatel Jan Beneš, v letech 1967–1968 vězněný za podvracení socialistického zřízení, fakticky za spolupráci s Pavlem Tigridem a exilovým časopisem Svědectví. Beneš odjížděl na poslední chvíli, jen s manželkou, děti nechávali doma. Později vzpomínal: „V roce 1968 se dalo odjet s celou rodinou, já jsem si ale myslel, že dokud ještě vycházejí noviny, tak se dá něco dělat. Takže jsem odcházel až v noci z 9. na 10. říjen 1969. Tím dnem končila platnost všech cestovních dokladů a vydávaly se nové. A já jsem to chytil deset minut před půlnocí.“ Manželé Benešovi se dostali do Francie a pak do USA, přičemž doufali, že děti za nimi čs. úřady pustí. Trvalo ale deset let, než se s nimi znovu shledali. Jejich syn mezitím dospěl a podařilo se mu uprchnout na Západ přes Rumunsko, dcera směla za rodiči až po třiceti sedmi zamítnutých žádostech.

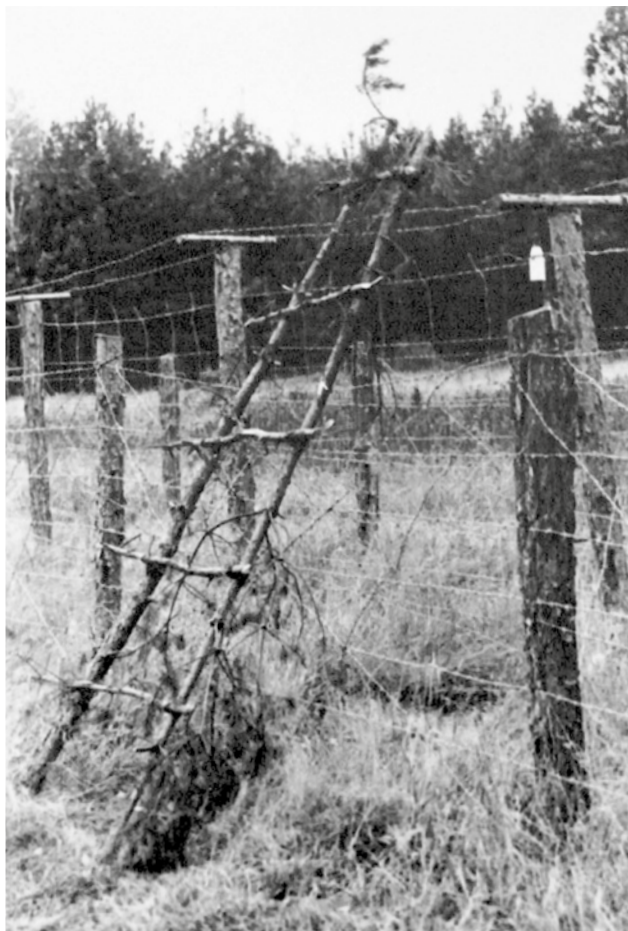
Uprchlíci, kteří neměli zajištěnou pomoc přátel a příbuzných, končili většinou v táborech v Německu či Rakousku. Situaci v lágrech krátce po převratu dobře vystihuje zpráva Jana Papánka (zakladatele Amerického fondu pro čs. uprchlíky) z listopadu 1948. Jako nejproblematictější viděl tábor v Řezně, kde shledal „příliš velký počet nervově a fyzicky vyčerpaných lidí, kteří právě prodělali nebezpečný útěk, mnoho lidí nahromaděných v příliš velkém prostoru...“ V barácích v dalších lágrech bylo nedostatečné topení, objevovaly se potíže s vodou i jíd-

lem, soustavné problémy s nedostatkem oblečení. Lidé čekající na zdlouhavé vyřízení svých případů propadali nezřídky rezignaci. Situace uprchlíků ve válkou poničeném Německu se postupně zlepšovala – mimo jiné i Papánkovým přispěním.

Devizový příslib

Lágr, i když samozřejmě lepší, byl běžnou součástí útěku i v pozdějších dobách, v sedmdesátých a osmdesátých letech. Do značné míry typický je již zmíněný útěk zubní lékařky Jany Dvořákové. Odcházela s manželem a dětmi přes Jugoslávii v roce 1984: *„Byli jsme rozhodnutí emigrovat přes Jugoslávii, kam jsme chtěli odjet na dovolenou. Ale vůbec jsme nevěděli, jestli se tam dostaneme, protože předtím už nás několikrát nepustili. Jednou jsme směli jet, ale museli jsme doma nechat mladší dítě jako rukojmí. Pak se nám naštěstí podařilo získat devizový příslib a odjeli jsme všichni.“*

Rodina Jany Dvořákové si nesměla brát nic s sebou, například jiné než letní oblečení (stejně jako jakékoli přípravy) by bylo nápadné. V Záhřebu se pak uprchlíci vypravili na komisariát OSN, kde absolvovali první orientační pohovor a řekli, že chtějí požádat na Západě o azyl. Putovali na pár týdnů do motelu s poetickým jménem Tisíc růží, oběhnaného ostnatým drátem, v němž přebývala směs adeptů emigrace. Poté směli odjet do Rakouska, do uprchlického tábora Traiskirchen, kde opět spolu s dalšími čekali, jak bude posouzena jejich žádost o azyl. Znamenalo to uspět u pohovorů s imigračním úředníkem – a doložit, že nejsou ekonomičtí, nýbrž političtí emigranti. Posléze se přesunuli do dalšího záchytného místa pro uprchlíky v hotelu v Neuhausu a dalších šest měsíců čekali, než dostanou povolení odjet do USA. Teprve pak stála Jana Dvořáková, její muž a jejich děti na skutečném začátku svého exilu.

V roce 1955 se po improvizovaném žebříku dostali z Československa na Západ dva mladíci ve věku patnáct a sedmáct let. Bylo to ale výjimečné štěstí – elektrifikovaný plot, který na hranicích vyrostl v letech 1951–1953, útěky z Československa výrazně omezil.

Foto: archiv Muzea Policie ČR

„Tank svobody“, do něhož Václav Uhlík v roce 1953 naložil svou rodinu a přátele a poté s ním prorazil hranice do západního Německa. Původně to byl ohořelý vrak dělostřeleckého transportéru Saurer RR-7, který pan Uhlík potají přestavěl.

Foto: archiv Muzea Policie ČR

V roce 1965 se tři přátelé pokusili prorazit silniční zátarasy na česko-německé hranici autojeřábem Tatra 111. Opatřili stroj speciálním nárazníkem a vyztužili kabinu ocelovými deskami. Podařilo se jim překonat tři hraniční závory, ale pár metrů před německým územím je zastavila střelba.

Foto: archiv Muzea Policie ČR

Další mimořádně nebezpečná cesta na svobodu – v úkrytu mezi koly železničního vagonu.

Foto: archiv Muzea Policie ČR

Tank, který si doma tajně postavil Vladimír Beneš. 19. května 1970 v něm se ženou a s dětmi vyrazil na Západ, ale stroj se cestou k rakouské hranici porouchal a uprchlíci ho museli opustit. Pan Beneš se do svobodného světa stejně dostal: ještě též den překonal hranice pěšky. Získal pak americké občanství, jeho rodina za ním směla odjet až po několika letech, po intervencích Červeného kříže. Stroj zabavila Státní bezpečnost.

Foto: archiv Muzea Policie ČR

NOVÉ ZAČÁTKY

Uspět. Jiná možnost není

Komunistická propaganda se snažila vykreslovat emigranty jako zrádce vlasti (to se týkalo politicky angažovaných), ale také jako zoufalce, kteří s naivními představami o rychlém zbohatnutí odešli do „kapitalistické hrůzy“, aby tam po pár měsících shledali, že jsou na dně a schází jim socialistická péče. Češi a Slováci byli od zaječích úmyslů soustavně odrazováni: Čs. televize vysílala za tím účelem spoustu pořadů (asi nejslavnější byl Krok do neznáma, který moderoval herec Miloš Kopecký), ale též v rozhlasovém archivu lze najít spoustu perel. Třeba cyklus A léta běží, vážení z roku 1974.

Jeden z „emigrantských“ dílů začíná projevem hlasatelky: *„Už je to více jak pět let, co opouštěli svou vlast. Jedni šli za penězi, druzí hledali dobrodružství, někteří z nich utíkali před odpovědností za své činy. Řada z nich našla odvahu, využila amnestie a vrátila se. Jiní teprve cestu zpátky hledají. Hledají – a posílají domů smutné ‚dopisy z ráje‘...“* Následoval pateticky čtený dopis, v němž bezejmenný uprchlík píše, jak měl v Austrálii nejdřív štěstí, ale pak se všechno zvrtilo, manželka onemocněla, léčba stála strašlivé peníze, takže *„dnes žijeme v malé místnosti na bedýnkách od ovoce... jsme v situaci, kdy opravdu nevíme, jak dál...“*

Pomoz si, človče, a Bůh ti pomůže

Ve skutečnosti se čs. exulantům vedlo na Západě z ekonomického hlediska docela dobře. Podle statistiky ministerstva vnitra se jich v celém období let 1948–1989 (po třech amnestiích) vrátilo domů asi deset tisíc, tedy jen zlomek. Což zároveň neznamená, že by emigrace, zvláště v počátcích, byla jednoduchá: Uprchlíkům se dařilo, protože se o to sami přičinili, pracovali, naučili se žít ve světě, kde je člověk za svůj osud odpovědný.

Popisovat, kdo a jak v exilu uspěl, lze na příkladech slavných lidí, jako jsou tenistka Martina Navrátilová, režisér Miloš Forman, spisovatel Milan Kundera nebo architekt Jan Kaplický. Ovšem jakkoli je to čtenářsky atraktivní, zastíňují se tím tisíce častějších obyčejnějších příběhů, které přitom mají větší výpovědní hodnotu.

Generace prvních, poúnorových uprchlíků měla ve dvou ohledech lepší podmínky než ti, kteří odcházeli třeba v roce 1968 – tvořili ji lidé znalí jazyků a zvyklí na normální život, normální ekonomické poměry. Banálně řečeno, uměli se živit prací v konkurenčním prostředí, nemuseli se to učit. Současně však museli odejít v celosvětově komplikované hospodářské situaci, řada z nich nechávala doma značný majetek, museli začínat znovu v poměrně vysokém věku. Politička a novinářka Helena Koželuhová, typická představitelka české „vyšší vrstvy“, se tak například v prvních letech v pařížském exilu ocitla zcela bez peněz. Bylo jí čtyřicet, měla jedny boty, nemohla si dovolit ani zubaře...

Posrpnová (pookupační) emigrantská vlna měla zas jiné výhody: příznivé přijetí na Západě, všeobecné sympatie, vcelku fungující systém podpory a pomoci. Obecně pro emigraci platilo, že nejhůř na tom byli intelektuálové a vůbec lidé spjatí s mateřským jazykem – a nejlíp lidé z technických profesí, dál vědci a třeba lékaři, nemluvě o schopných podnikatelích.

Zdeněk Bidlo: Chcete naučit lyžovat?

Klasické začátky v cizině popisuje třeba posrpnový emigrant, chemik Zdeněk Bidlo, který vzpomíná, že největším problémem byla nejistota a nezkušenost: „Žijete v cizí zemi, nevíte, na jak dlouho, zda třeba na celý život, co dělají příbuzní v Československu, co dělá můj bratr, jestli ztratí kvůli mému odchodu práci... A pak samozřejmě existenční otázky. Nemluvil jsem dobře německy, takže i jazyk. Když jsem v prvních měsících přišel z práce, byl jsem v šest hodin totálně vyčerpaný. Proč, to jsem pochopil až později – když celý den musíte mluvit cizím jazykem, je to velmi vyčerpávající.“

Zdeněk Bidlo přišel do Švýcarska v říjnu, a když se ucházel o místo, všude mu říkali, že se mu ozvou až po Novém roce. To pro něj byla těžká situace, protože neměl peníze – začal se tedy po telefonu nabízet jako lyžařský instruktor. Všude po něm ale chtěli potvrzení o kvalifikaci, které neměl: „Při asi čtvrtém pokusu jsem zkrátka řekl, že potřebuji nějak překlénout těch několik týdnů, tak jestli nemají nějakou práci v hotelu. Nakonec jsem tedy čtyři týdny strávil u Ženevského jezera... a umýval jsem nádobí, uklízel atp. Pak jsem šel do Basileje.“ Nakonec našel místo u chemické firmy, kde zůstal až do důchodu.

Dalším „ukázkovým případem“ je výtvarník Aleš Nebeský, který se v roce 1968 dostal s rodinou do Austrálie. Neuměli anglicky, žili v ubytovně pro emigranty, kde nemuseli nic platit, ale jinak nedostávali žádnou podporu, mohli jen zdarma chodit na jazykové

kurzy. Aleš Nebeský si začal sám hledat zaměstnání: „Ve středu jsme přijeli, ve čtvrtek jsem se hned zajímal o práci. Dostal jsem kontakt na jednu továrnu a v pondělí nastoupil. Ten den jsme šli večer na večeři a jeden z dalších Čechů se ptal, kde jsem byl celý den, a když jsem řekl, že v práci, tak byl udivený: ‚Jak je to možné, že máš práci, ses zbláznil. Když nás sem vzali, tak se o nás snad postarají.‘ Tak jsem řekl: ‚Kamaráde, zapomeň na socialismus, tady se o nás nikdo starat nebude, tady se musíme postarat sami o sebe.“

Úsilí se mu vyplatilo, začal jako pomocný dělník v tiskárně, po třech týdnech mu majitel půjčil peníze na pronájem bytu a přijal do práce i jeho ženu. Aleš Nebeský se usilovně učil anglicky a brzy začal obcházet reklamní agentury. Měl štěstí, protože v jedné z nich naražil na milovníka české hudby. Vzali ho a prosadil se.

Není cesty zpět

Emigrace takto popisovaná může na svobodného Čecha roku 2010 působit jako vcelku běžná záležitost. Je přece normální, že člověk jede do ciziny za prací a musí se snažit. Jenže dnešní Čech má pořád domov jaksi „v záloze“ – když se mu dejme tomu v Anglii nebude líbit a dařit, může se vrátit. Čeští uprchlíci z komunismu tu možnost neměli, respektive věděli, že pokud přijedou do ČSR, čeká je nedůstojný život a šikana. Jednoduše museli uspět, neměli na výběr a byli pod obrovským tlakem.

A byla tu i další věc. Mnozí lidé odešli nedobrovolně, po domově se jim stýskalo, chtěli být svobodní, ale ne v cizí zemi. Václav Chyský píše v jednom svém eseji: „*Jak hluboký, v podvědomí kolektivně sdílený zářez do psychiky emigrantů představoval odchod z vlasti, demonstruje typický ‚emigrantský sen‘, v individuálních variantách sněný skupinový prožitek, s takřka uniformním základním scénářem: Fantazie podvědomí přenese snícího do prostředí staré vlasti mezi přátele. Setkání probíhá harmonicky až do té chvíle, kdy si snící náhle uvědomí neblahé důsledky svého návratu. Horečně s hrůzou přemýšlí, jak se dostat z komunistické klece... Vysvobození z noční můry přináší probuzení. Neznám jediného emigranta, který by tento sen neměl.*“

„Dálková škola“ pro československé uprchlíky v Norsku.

Foto: archiv knihovny Libri prohibiti

„Klub nových“ – koláž s tvářemi československých exulantů v Torontu, 1966.

Foto: archiv knihovny Libri prohibiti

Studenti, kteří utekli před komunismem z Československa, v jednom z uprchlických táborů, 1948.

Foto: archiv knihovny Libri prohibiti

Zpráva z tisku: Pod ochranným křídlem anglické konservativní vlády se sešly v Londýně na konferenci sekce t. zv. »evropského hnutí« politické mrtvol, které národy zemí lidové demokracie vykopaly na smetiště dějin. Konference se zúčastnila nejružnější fašistické živly, zločinci a podněcovatelé nové války, na podporu jejichž zločinecké činnosti určila vláda USA zákonem 100 milionů dolarů.

Churchill k emigrantskému smeti: »Nás všechny spojuje jedna společná myšlenka a společný osud.«

Komunistický tisk vykresloval exulanty jako spojence „fašistických živlů“ a zrádce vlasti, kteří se hanebně zaprodali buržoazii a imperialistům – přesně jako na obrázku klasika české propagandistické karikatury Leo Haase.

Foto: archiv knihovny Libri prohibiti

AKTIVITY SMĚREM K DOMOVU

„Spolu, ale ne ve spolku“

Poúnorový čs. exil se nedokázal sjednotit, vytvořit všeobecně respektovanou zahraniční „vládu“, instituci, v níž by se na platformě odporu proti komunismu setkaly všechny důležité politické proudy. Zároveň to neznamená, že by aktivity směrem k domovu neměly zásadní význam, což platí mj. pro publikační a nakladatelskou činnost, konkrétní pomoc uprchlíkům i opozičním skupinám.

Nezdařený pokus – Rada svobodného Československa

Když KSČ uzurpovala v Československu moc, odešlo do emigrace 35 poslanců parlamentu, 12 velvyslanců a ministrů, 12 generálních konzulů, sto diplomatů, 18 generálů armády a letectva plus stovky dalších veřejně činných osobností (tak to aspoň vypočítává historik a politolog Igor Lukeš). Základ pro politickou práci v zahraničí tedy jednoznačně existoval. 25. února 1949 vznikla ve Washingtonu s podporou USA Rada svobodného Československa (RSČ), v níž hrál klíčovou roli novinář Ferdinand Peroutka a v jejímž čele stál národní socialista Petr Zenkl. Radu vzalo na vědomí 21 států, ovšem podstatná část exulantů se k ní postavila kriticky.

Zásadní potíž spočívala v tom, že Rada nebyla plně otevřena všem politickým směrům, ale svým složením de facto kopírovala domácí Národní frontu, tedy poválečnou omezenou demokracii (nesocialistické politické strany v Československu po roce 1945 nebyly povoleny). Proti tomu mnozí protestovali – s pochopitelným argumentem, že destrukce čs. státu a jeho podřízení Sovětskému svazu nezačala únorovým pučem, ale mnohem dříve a že na ní měli mohutný podíl právě politici stran Národní fronty. V exilu se vedly i další spory, například o vyhnání sudetských Němců nebo o vztah k myšlence i praxi „čechoslovakismu“.

Igor Lukeš píše, že slovenský místopředseda RSČ Jozef Lettrich si už v létě 1949 povzdychl: „Zdá se, že politická shoda (mezi českými a slovenskými exilovými vůdci) není možná. Nedokážeme se dohodnout ani na základních zásadách. Staneme se terčem posměchu doma, v exilu i celého světa.“

V Radě došlo k roztržce mezi Zenklem a Peroutkou, která se sice formálně uzavřela v roce 1952, ale RSČ dál nic podstatného nepodnikala. Ani žádná další politická platforma (třeba České křesťansko-demokratické hnutí v exilu a mnohé další organizace) nezískala většinou podporu.

Vysílá Svobodná Evropa

Lépe než v politické oblasti se českým exulantům dařilo v umělecké, intelektuální a – řekneme – informační sféře. V roce 1951 vzniklo Rádio Svobodná Evropa (RFE), v USA vedl českou sekci Ferdinand Peroutka, mnichovskou základnu po několika let Pavel Tigrid. I mezi nimi došlo k rozkolu (Tigrid byl z RFE propuštěn), ale vzhledem k dlouhé historii a práci stanice je to spíš epizodní záležitost. RFE fungovala desítky let jako jeden z rozhodujících zdrojů informací ve vlasti, byť komunisté její vysílání až do roku 1989 systematicky rušili. Podobný význam měly i další stanice: Hlas Ameriky, BBC, Deutsche Welle, Rádio Vatikán, Rádio Luxembourg...

V exilu vzniklo množství českých časopisů nejrůznější orientace a úrovně. Některé měly kvůli finančním těžkostem krátký život, ale například Svědectví Pavla Tigrida (založené v Paříži roku 1956) se udrželo desítky let. Revui nečetli „jen“ emigranti, ale pašovala se do Československa, dokonce prý kolovala po kancelářích ÚV KSČ a o jednotlivých článcích se tam vedly bouřlivé diskuze. Kdyby se dal „vyhlásit“ nejlivnější český exulant, Tigrid by na takové hodnocení aspiroval. Působil nejen jako organizátor, ale i jako čím dál důležitější intelektuál, respektovaly ho jinak nesourodé emigrantské skupiny, angažoval se v mezinárodních organizacích, obstarával peníze pro domov i cizinu, poskytoval prostor Chartě 77.

Martin Drápala v knize Na ztracené vartě Západu píše o úspěchu Svědectví: „Na jeho stránkách stále častěji publikovali domácí autoři, i když se museli krýt šíframi. S jeho šéfredaktorem se v zahraničí kontaktovali čeští novináři, delegáti konferencí, diplomaté z ambasad. Velmi důležité přitom bylo, že Rádio Svobodná Evropa... pravidelně vysílalo nejen obsah každého čísla Svědectví, ale i rozsáhlé ukázky... Tigrid skutečně dokázal prolomit hradby exilového ghetta...“

Příchod osmašedesátníků

Druhá velká emigrační vlna po okupaci v roce 1968 český exil zcela proměnila. Objevilo se nové napětí, protože „staří“ exulanti se na nově příchozí dívali s jistým despektem – a byli obzvlášť nedůvěřiví vůči reformním komunistům, kteří v 50. letech představovali zlo, před nímž poúnorová generace musela utíkat. Bylo třeba složitě utvářet koexistenci „osmašedesátníků“, jako byl třeba vydavatel další vlivné revue Listy Jiří Pelikán, a těch, kdo se i na čs. komunismus konce 60. let dívali s nechutí. Pavel Tigrid tehdy „skalním“ osmašedesátníkům kladl otázku: „Máme právo arbitrárně určovat ‚socialistickou‘ budoucnost státu na troskách jeho katastrofální ‚socialistické‘ přítomnosti?“ Připomínal jim rovněž, že by měli reflektovat svůj podíl na tragických 50. letech – a společně úsilí o obnovu demokracie v Československu vystihoval heslem „spolu, ale ne ve spolku“.

Od roku 1968 se český exil vyznačoval množstvím kulturních a vydavatelských aktivit. Josef Škvorecký se Zdenou Salivarovou založili v Torontu v roce 1971 nakladatelství '68 Publishers, jehož produkce se, podobně jako Svědectví a další knihy a časopisy, nečetla jen mezi exulanty, ale ve velkém pašovala domů. V roce 1971 vzniklo v Kolíně nad Rýnem nakladatelství Index, roku 1982 založil Alexander Tomský v Londýně Rozmluvy, v Mnichově sídlil Arkýř, v Curychu Konfrontace. Zrodily se časopisy Paternoster (řídil Zbyněk Benýšek ve Vídni), 150 000 slov, Obrys, Proměny. V roce 1972 založil v Mnichově opat Anastáz Opasek s Vladimírem Neuwirthem laické, katolicky orientované sdružení Opus bonum, které kromě publikační činnosti připravovalo semináře a každoroční setkání exilových intelektuálů ve Frankenu... Dělat podrobný výčet exilových aktivit zde nelze – dalece by to přesáhlo vymezený prostor.

Češi v exilu (myšleno jako celek statisíců lidí) nevynikali soudržností a pookupační emigranti v mnoha zemích ani zájmem o politické dění doma. Svatopluk Karásek (vyštvaný z ČSSR do Švýcarska) jednou trochu hořce vzpomínal: „Když vezmu střední vrstvu té emigrantské pospolitosti, kde jsme se snažili dělat večery, informace o lidských právech, bylo to bez zájmu. Přišli tři čtyři lidi. Když přijely Buřinky z Ostravy, to ovšem bylo narváno, to bylo 600 emigrantů. Zaplatili 50 franků za lístek, ale když zpíval Karel Kryl, přišlo osm lidí, když zpíval Třešňák, šest lidí.“ Viděno z této roviny je pozoruhodné, kolik dobrých věcí v emigraci vytvořila a kolik práce odvedla intelektuální a umělecká elita.

P r o h l á š e n í .

Podepsaný /á/ *Ferdinand Peroutka*

tímto závazně prohlašuji, že se hlásím k politickému programu, jehož cílem jest obnovení nezávislosti Československé republiky a demokratických svobod v ní a že nejsem členem, přívržencem anebo podporovatelem žádného hnutí, spolku anebo organizace, jež by byly v rozporu s tímto programem. Slibuji dále, že jako člen Rady svobodného Československa budu řádně plnit své členské povinnosti a že budu všemožně napomáhat Radě svobodného Československa k dosažení jejích cílů.

Dáno v *Londýně* dne *22-7* 1948.

F. Peroutka
/ vlastnoruční podpis/

Prohlášení Ferdinanda Peroutky. Do exilu ve Spojených státech odešel v roce 1948, o rok později spoluzakládal Radu svobodného Československa.

Repro: Muzeum českého a slovenského exilu a emigrace v Brně

Národní socialista Petr Zenkl na ustavující schůzi Rady svobodného Československa 25. února 1949.

Foto: Muzeum českého a slovenského exilu a emigrace v Brně

Demonstrace čs. exulantů proti okupaci Československa vojsky Varšavské smlouvy. Kanada, 1968.

Foto: archiv knihovny Libri prohibiti

A VSEM STANICÍM S N B V POHRANICÍ NA VEDOMÍ :

PAVEL TIGRID, NAR. 27. 10. 1917 V PRAZE., BYTEM
V PRAZE 18, NA DRACKACH CIS. 1., BUDIZ ZATČEN PRO
PODEZŘENÍ Z PROTI-STATNÍ ČINNOSTI V PŘÍPADĚ PŘECHODU CSL.
HRANIC. ZPRAVA, V PŘÍPADĚ ZATČENÍ BUDIZ PODANA DALNOPISEM,
PŘEDNOSTOVI O S T B V PRAZE. ZPRAVA BUDIZ, PODANA I V TOM
PŘÍPADĚ, ŽE JMENOVANÝ JIŽ HRANICE, PŘEKROČIL A PROTO BUDIZ
UVEDEN DEN, HODINA, A EVENT. MÍSTO JEHO PŘECHODU HRANICE,
JAKOŽ I PŘÍPADNĚ ZISKANÉ ZPRAVY O JEHO POBYTU V ZAHRANICÍ,
REPS. CÍL JEHO CESTY.

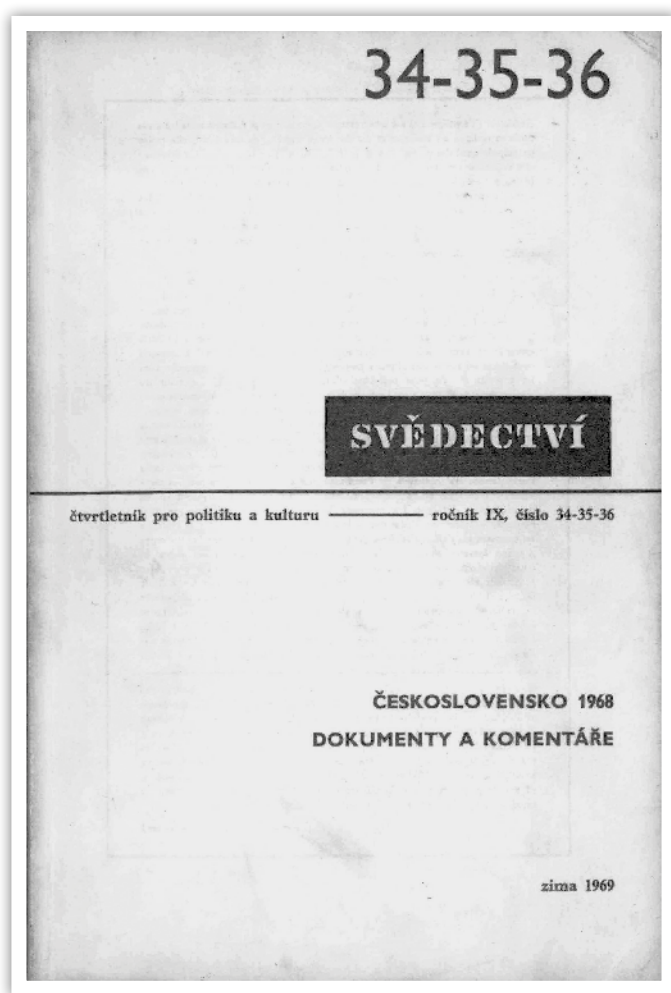
OBLASTNÍ URADOVNÁ STATNÍ BEZPEČNOSTI V PRAZE
CIS. RIMSKA 3 - AD -30086/48 TAJ.
PŘEDNOSTA OSTB V PRAZE C A D E K +
+ R 291 23/2 12.18 SNB UTVAR 9600 PRAHA HALEK +

Konacilomil
195. únor, 9164. hloměnec 277

Převzal: *H. Hložek*
dne: 23/2 1948 hod. 18.25 podp. *SP*

Informace o příkazu k zatčení novináře Pavla Tigrida s datem 23. února 1948. V té době už byl Tigrid naštěstí na reportážní cestě v britské okupační zóně Německa.

Foto: archiv Ústavu pro studium totalitních režimů

Časopis Svědectví založil Pavel Tigrid v Paříži roku 1956 a vycházel pak desítky let. Revui nečetli „jen“ emigranti, ale pašovala se do Československa, dokonce prý kolovala po kancelářích ÚV KSČ.

Repro foto: Adam Drda

NÁVRAT

Náraz na vlast

Zjistit, kolik uprchlíků před komunismem se po roce 1989 natrvalo vrátilo domů z emigrace, je dnes ještě obtížnější než určit počet těch, kdo z Československa utekli, přesná statistika jednoduše neexistuje. Pochopitelně se nevrátila většina, podstatná část lidí z poulnorového exilu se pádu komunismu nedožila, desítky tisíc někdejších čs. občanů z dalších utečeneckých vln si v cizině vybudovaly novou existenci a neměly sílu ani chuť začínat zase znovu. V úvahách o (ne)návratu hrály roli ekonomické, politické i rodinné důvody, a podle všeho také fakt, že vlast (přínejmenším v prvních svobodných letech) zrovna nedávala najevo, že o exulanty stojí.

V roce 1993 dělala společnost IVVM průzkum veřejného mínění, z něhož vyplynulo následující: 72 procent dotázaných soudilo, že emigranti jsou bohatí; jen 37 procent bylo přesvědčeno, že mají zájem pomáhat republice; právo na český důchod by jim přiznalo 47 procent lidí, právo na restituce majetku 22 procent a právo volit do parlamentu 14 procent Čechů. Interpretace je jistě ošidná věc, ale ve výsledcích onoho průzkumu se dá vystopovat směs závisti, nedůvěry, neznalosti i vlivu komunistické propagandy. Mnoho autorů už konstatovalo, že příkop mezi exilem a domovem byl v českém prostředí o poznání větší než u Maďarů nebo Poláků.

Vždyť jste utíkat nemuseli

Rezervovaný vztah veřejnosti k exilu (a rozčarování emigrantů) posilovaly i výroky politiků. Kupříkladu popřevratový ministr zahraničí Jiří Dienstbier se nechal slyšet, že nikdo nemusel ze země utíkat. Někdejší dlouholetý předseda zahraničního výboru sněmovny, člen ODS Jiří Payne řekl v roce 1993 pro newyorský časopis Československý týdeník, že emigranti mají u nás „špatnou pověst“, protože „veřejnost má logický pocit, že jsou to lidé, kteří si ulehčili situaci tím, že odešli, a po roce 1989 se domáhali vysokých postů ve svobodném Československu.“ Václav Klaus zase odmítal možnost, aby se krajané v zahraničí účastnili doma

voleb, protože „tíhu toho, co se zde dělo v posledním půlstoletí a co se děje zase v jiném smyslu v této transformační fázi, nesou primárně lidé, kteří zde žijí a bydlí, kteří nežijí na druhé straně zeměkoule, u protinožců.“

Výroky politiků nestály „samy o sobě“, nýbrž je provázely praktické potíže. Například majetkových restitucí se mohli exulanti účastnit, jen pokud měli české občanství – a komplikace s občanstvím by vydaly na samostatnou kapitolu. Věc měla samozřejmě nejen byrokratický, ale i morální rozměr, který před pár lety glosoval spisovatel a hudebník Vlastimil Třešňák, vyštvaný ze země Státní bezpečností: „Na začátku devadesátých let jsem od tehdejšího čs. ministra vnitra dostal nabídku, že můžu získat zpět občanství československé, pokud vyplním pět dotazníků, zaplatím několik stokorunových kolků a dodám tři fotografie. Tak jsem furiantsky řekl, že ne; když mi jeho předchůdce, soudruh Obzina české občanství sebral, ať mi je jeho nástupce přinese do hospody U Zlatého tygra. Čekal jsem v té hospodě a čekal a čekal... České občanství tedy nemám. Ono je vlastně jedno, jaký pas máte v kapse; já v ní mám holt ten švédský.“

Přes to všechno se tisíce lidí do Čech z exilu vrátily – a hlavní motivací byl skoro vždycky silný vztah k domovu, k přátelům, příbuzným.

Návraty se od sebe samozřejmě lišily, v závislosti na lidských povahách, na věku, na tom, jak dlouho kdo žil v cizině, za jakých okolností odcházel (což je triviální konstatování, ale je to tak). Mnohé „cesty domů“ byly šťastné, nicméně psycholožka Olga Merlinová soudí (psala o tom pro revue Přítomnost), že návrat bývá pro exulanta stejně těžký jako odchod: „Pro mnohé reemigranty ze západních zemí návrat do vlasti (...) znamená zhoršení životní úrovně a změnu životního stylu. Češi tento proces vtipně nazvali ‚náraz na vlast‘. Je nutno si znovu vybudovat zázemí, navázat přerušené příbuzenské, přátelské i kolegiální vztahy (což se často nezdaří) a rozvíjet vztahy nové. Traumatický proces, kterým emigranti po svém odchodu procházeli, se v reemigraci v řadě aspektů opakuje, protože opět dochází k přechodu z jedné kultury do druhé a k mezikulturální adaptaci. Úkol na celý život.“

Neradte, nežili jste tu

„Reemigranti“ se vcelku pravidelně shodují, že v Československu po roce 1989 naráželi na nejrůznější bariéry – a na několik opakujících se poznámek ze strany „domácích“ (které pozoruhodně korespondují s výše citovanými výroky politiků). Jedna z nich zněla, že člověk nemůže sympatizovat s emigranty, když se dívá na ty navrátilce, kteří v polistopadové české politice či ekonomice nezanechali zrovna pozitivní stopy (viz třeba Viktor Kožený). Na podobnou argumentaci kdysi pěkně reagoval spisovatel Josef Škvorecký: Je v ní podle něj obsažena stejná logika, jako kdyby exulanti posuzovali Čechy podle kapitána Minaříka, který coby agent StB působil ve Svobodné Evropě...

Druhá obvyklá výhrada zněla: „Když bylo zle, šli jste za lepším.“ A třetí: „Neradte, nežili jste tu a nerozumíte situaci.“ Spisovatel Lubomír Martínek, který odešel do Francie v roce 1979, na ně odpovídá: „Zvlášť po zkušenosti z devadesátých let vůbec nechápu, jakým právem mohl někdo emigrantům vytýkat, že odešli, aby se měli líp. Copak tady v Čechách dělá někdo něco jiného, než že se snaží jít za lepším, mít se dobře?“

A dodává, že Češi nedokázali své krajany v dobrém slova smyslu plně využít: „V exilu byla ohromná spousta šikovných lidí – techniků, právníků, profesorů – ochotných za poplácání po zádech, za hubičku jít pomáhat, učit, přeskolovat, zavádět technologie... Z vysokých škol mohla úplně klidně zmizet většina neschopných a nevěrohodných normalizačních kariéristů – a mohli je nahradit mezinárodně uznávaní odborníci... Znáám několik konkrétních případů lidí, kteří ze Západu spolupracovali s čs. opozicí, a když po roce 1989 přijeli domů, dostali studenou sprchu.“

Cena Příběhů bezpráví byla v roce 2010 věnována památce novináře – a dalšího „reemigranta“ Ivana Medka. Domů z Rakouska přijel proto, že to považoval za samozřejmou věc. A na často kladenou nejen exulantskou otázku, proč se po roce 1989 vracel a zda mu nevadí postkomunistické poměry v Čechách, odpovídal: „Věřím, podobně jako jsem věřil kdysi v emigraci, že ta, řekněme, neutěšená situace nemůže trvat věčně. A že se proti ní dá vždycky něco dělat... Vím, že se toho nedožiju, ale kdysi v emigraci jsem také nepočítal s tím, že se dožiju pádu komunismu... Ztráta naděje znamená konec, smrt. Naděje je podmínkou života...“

Legitimace Pavla Minaříka, který byl několik let zaměstnancem Rádía Svobodná Evropa a současně spolupracovníkem Státní bezpečnosti. Podával StB zprávy o předních postavách čs. exilu, navrhoval provedení pumových atentátů v mnichovské redakci RFE a mj. i únos dítěte kolegy z RFE Pavla Pecháčka. Roku 1975 se vrátil do ČSSR a vystupoval jako „kapitán Minařík“ v propagandistické kampani.

Foto: archiv Ústavu pro studium totalitních režimů

PECHÁČEK Pavel
jméno a příjmení osoby

Datum narození 2. 4. 1940

Rodné číslo _____

Název objektu: _____
Druh trestného činu: _____

Adresa objektu: _____
Místo trestného činu: _____

Registrační číslo	Druh svazku - spis	Uvaz, odbor oddělení	Datum
36373	PO		21. apríl 1987

Záznamy o kontrole svazku - spisu nebo seznámení se s jeho obsahem

Datum	Uvaz, odbor oddělení	Důvod seznámení, nebo dův. rozhodnutí o kontrole	Podpis č. slož. průkazu
2. 4. 1987	OP S-ZNB	Průběh a zpráva o průběhu A. oper - II-3	19. D. 2 192126

Obálka spisu prověřované osoby, vedeného od roku 1987 na ředitele čs. vysílání Hlasu Ameriky (VOA) Pavla Pecháčka. Jeho rodiče uprchli na Západ v roce 1948, syn se s nimi znovu setkal teprve v roce 1966, kdy se mu podařilo vyjet do Jugoslávie.

Foto: Ústav paměti národa, Bratislava

V roce 1968 Pavel Pecháček emigroval, stal se zaměstnancem Svobodné Evropy a poté Hlasu Ameriky. V červenci 1986 navštívil (už jako občan USA) Prahu. Snímek při té příležitosti pořídila Státní bezpečnost, která Pecháčka tajně sledovala.

Foto: Archiv bezpečnostních složek Ministerstva vnitra

Už je rozhodnuto, vláda KSČ v Československu končí. Demonstrace na pražské Letenské pláni 25. listopadu 1989. U mikrofonu stojí hudebník Jaroslav Hutka, který se právě vrátil z exilu, za ním (zprava) Václav Havel a Radim Palouš.

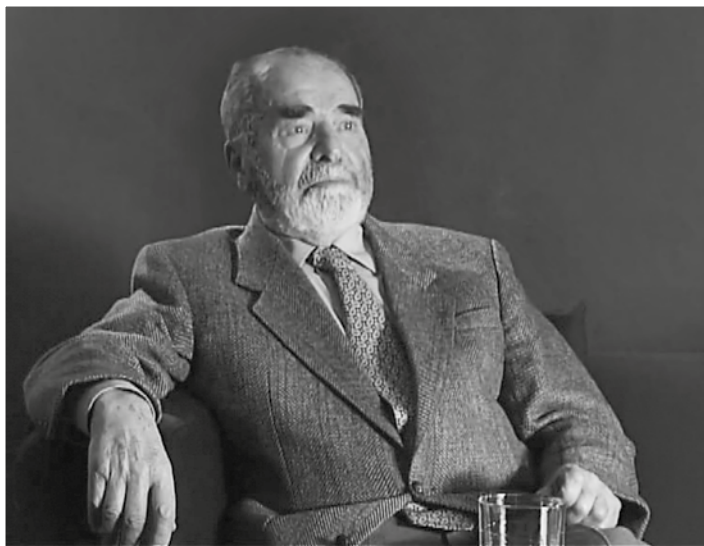
Foto: ČTK

„Železná opona“ padá. První polistopadový československý ministr zahraničních věcí Jiří Dienstbier stříhá v roce 1989 ostnatý drát na hranici s Rakouskem, přihlíží jeho rakouský kolega Alois Mock.

Foto: Ondřej Němec, Lidové noviny

FILMY K TÉMATU EMIGRACE A ŽIVOT V EXILU

Pavel Tigrid – Evropan

Helena Třeštíková / ČR / 2003 / 42 min.

Pavel Tigrid, jeden z nejvýznamnějších českých emigrantů 20. století, zemřel v srpnu roku 2003. Poslední dny a měsíce života strávil mimo jiné rozhovory s filmařkou Helenou Třeštíkovou, která o něm a jeho životních osudech sestavila unikátní dokumentární film. Představuje Pavla Tigrida jako významného pozorovatele zásadních událostí, které provázely český národ v průběhu 20. století. Publicista je komentuje s ironií a moudrým nadhledem sobě vlastním.

Příběhy bezpráví – Za železnou oponou / výběr

Ján Novák, Marcel Petrov / ČR / 2008 / 5 x 13 min.

Ve spolupráci s Českou televizí vzniklo DVD nazvané Příběhy bezpráví – Za železnou oponou obsahující 5 krátkých filmů. Třináctiminutové snímky pocházejí ze seriálů Příběhy železné opony a Tajné akce StB a vypovídají o krutosti i absurditě přísně střežené hranice komunistického Československa. Vybrané díly přibližují jak pokusy obyvatel Československa překonat železnou oponu a uprchnout na Západ, tak praktiky komunistického režimu, který se jim v tom snažil zabránit. Na DVD najdete snímky Dráty, které zabíjely, Největší vítězství, Opona dokořán, Převaděčský chodník a Akce Kameny.

Příběhy železné opony: Dráty, které zabíjely

Ján Novák / ČR / 2005 / 13 min.

Platnost československých pasů zrušila vládnoucí garnitura v roce 1948. Mnoho lidí však přesto neztratilo odvalu odejít za politickou svobodou, do roku 1951 jich bylo téměř dvanáct tisíc. Komunistická strana vymýšlela nová opatření, jak jejich útoky zastavit. S „originálním“ nápadem přišel vyšetřovatel a velitel věznice v Uherském Hradišti Ludvík Hlavačka, známý tím, že tamní vězně mučil elektrickými šoky. Na jeho návrh začalo šestnáct tisíc pohraničnicků amatérsky obhánět hranice elektrickými dráty a vysokonapětovými transformátory, které se tak staly „oponou smrti“. Uprchlíci, ale i někteří pohraničníci na ní našli smrt v důsledku zásahu elektrickým proudem. Česko-bavorská hranice byla navíc posílena zaminováním polí, kde umíraly další desítky lidí. „Opona smrti“ byla odstraněna až v roce 1965 po protestech ze zahraničí. Poslední na ní zemřel sotva sedmnáctiletý mladík. Její strůjce, podplukovník Hlavačka nebyl nikdy potrestán.

Příběhy železné opony: Opona dokořán

Ján Novák / ČR / 2006 / 14 min.

Československá železná opona za sebou zanechala za dobu své 41leté existence téměř pět stovek obětí z řad civilistů, kteří se přes ni snažili uprchnout z totalitní země za svobodou. Rok 1968 byl v její historii ale v řadě ohledů výjimečný. Politická situace ovlivněná pražským jarem zapříčinila její nebývalé otevření a jen od srpnové invaze do konce roku 1969 toho využilo přes 65 000 lidí zklamaných z okupace naší země vojsky Varšavské smlouvy. Byl mezi nimi i důstojník Josef Morávek, který hranici bez problémů přešel na mopedu. Kdo v té době ale neměl pas, musel volit komplikovanější cestu. Jako např. Milan Horáček, který se svým přítelem za dramatických okolností překročil hranici do Rakouska, aby se později stal poslancem Evropského parlamentu.

Swingtime

Jaromír Polišenský / ČR / 2006 / 90 min.

Film je inspirován provokační akcí Státní bezpečnosti, která v padesátých letech záměrně mystifikovala ty, kdo chtěli ilegálně odejít do ciziny. V rámci tzv. akce Kameny je spolupracovníci StB převáděli přes falešnou státní hranici do „západní“ zóny. V inscenovaném americkém táboře od nich fiktivní Američané získávali důležité informace o lidech, kteří nesouhlasili s komunistickým režimem. V letech 1949–1952 tak byly v průběhu této akce zatčeny a uvězněny téměř dva tisíce československých občanů. Hlavní hrdina filmu, klavírista Pavel, je při jedné takové akci zadržen. Aby ochránil svou ženu, která zůstala v Čechách, přijme nabídku StB a stává se součástí celého komplotu.

AKTIVITY DO HODINY K TÉMATU EMIGRACE A ŽIVOT V EXILU

Mlčet, nebo vzdorovat?

CÍLE:

- osvojit si pojmy třetí odboj, emigrace, politický proces, pasivní a aktivní odpor
- uvědomit si možnosti a rizika projevů odporu proti komunistickému režimu

ČAS: 45 min.

POMŮCKY:

- papíry (velký formát)
- psací potřeby
- MATERIÁL 1 – protikomunistické materiály
- MATERIÁL 2 – propagandistické materiály

POSTUP:

1. Úvodní motivační fáze vychází z krátké diskuze (brainstorming) na téma – Co děláte, když s něčím nesouhlasíte?
2. Následně promítneme žákům film k tématu emigrace a života v exilu z nabídky projektu Příběhy bezpráví.
3. Provedeme krátkou reflexi snímku. Vycházíme například z otázek: Jaký byl po roce 1948 osud mnoha lidí, kteří se za války účastnili odboje proti fašismu? Jaké byly možnosti tzv. třetího odboje? Jaký mělo význam psaní nápisů a letáků? Mohla tato forma odporu něco změnit na stávající situaci? Co všechno mohli občané komunistického Československa dělat, když se chtěli vzepřít tehdejšímu režimu?

4. Žáky rozdělíme žáky do skupin po 4–5. Každá ze skupin obdrží list papíru s jedním z těchto pojmů:

- EMIGRACE (AKTIVNÍ)
- EMIGRACE (PASIVNÍ)
- NÁSILNÝ ODPOR
- PSANÍ NÁPISŮ, VÝROBA PROTIKOMUNISTICKÝCH LETÁKŮ
- ŽÁDNÁ ČINNOST

U pojmů emigrace pasivní a aktivní vysvětlíme rozdíl mezi emigrací spojenou s aktivním odporem zvenčí a emigrací pasivní, spojenou s „pouhou“ touhou přežít.

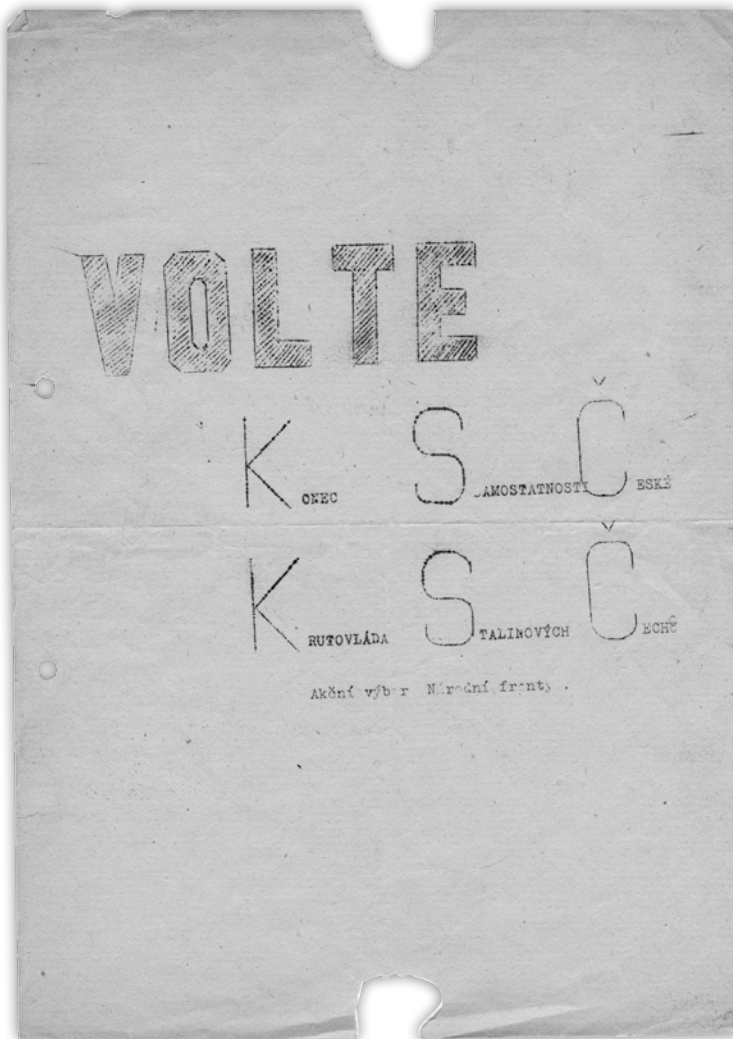
Žáci si pak mají ve skupinách připravit argumenty, které obhajují přístup jejich skupiny.

5. Poté skupiny představují postupně své argumenty. Ostatní skupiny se zapojují do diskuze tak, aby například upozornily na skutečnosti, které tuto formu protestu mohly ohrozit. Učitel tak využívá metodu středověké disputace, kdy jedna strana hájí své rozhodnutí a druhá hledá protiargumenty.
6. Na závěr hodiny dostanou žáci MATERIÁLY s ukázkami protikomunistických letáků a propagandistických materiálů. Tyto ukázky náležitě komentujeme a upozorníme na jejich symboliku i význam hesel.

REFLEXE:

Cílem reflexe je zdůraznit možnosti a rizika tzv. třetího odboje, emigrace, psaní letáků a nápisů či pokus o násilný odpor. Zdůrazníme, jak na podobné projevy reagovala komunistická vláda, co znamenalo obvinění z velezrady, jaké tresty byly při tomto obvinění udělovány apod. Snažíme se žáky přimět, aby pochopili, že jakýkoliv vzdor proti režimu představoval nebezpečí, které většinu lidí zabránilo se do protestů zapojit.

MATERIÁL 1

MATERIÁL 1

Bratři a sestry!

Sokolové – Pražané!

Všichni dobří a poctiví

Čechoslováci!

Celou válku po dobu útisku a teroru nacistických nadlidí jsme slibovali věrnost republice, věrnost a oddanost svému presidentu Budovateli Dru Edv. Benešovi.

6. července půjde Prahou průvod opět po 10 letech, průvod nejvěrnějších. Průvod, který musí dokázat nejen celému světu ale i těm, kteří se pokoušejí o nový teror, sílu demokratického přesvědčení, které je v našich srdcích.

Dokažte vělým holdem svůj vděk a postoj k presidentu Osvoboditeli T. G. Masarykovi a presidentu Budovateli bratru Dru Edv. Benešovi.

Dejte také najevo své mínění o "presidentu Sjedinotiteli" a jeho náhončích.

Zažehněte v srdcích všech Čechoslováků plamen důvěry v demokratickou republiku Československou, za jejíž svobodu jsme o odhodlání položit své životy!

Naši nejmenší neklamali!

Žáci a dorostenci neselhalí!

NESMÍME ZKLAMATI ANI MY!!!

Zdar svobodné republice Československé!!!

Přečti a dej dál!!

VSEM DOBRÝM ČECHOSLOVÁKŮM

VE JMENU ZAVRAZDĚNÉHO JANA MASARYKA

VYZÝVÁME VŠECHNY K BOJI PROTI KOMUNISTŮM

TVÓŘTE ODBOJOVÉ SKUPINY

DOJKOTUJTE RUSKÉ FILMY

POSLOUČEJTE BBC-LONDON A „HLÁS AMERIKY“

MATERIÁL 2

Krajská komise pro boj proti americkému brouku v Karlových Varech

Zn.: IX-623.3 - 1952

Karlovy Vary, 7. července 1952

Vyhláška

Krajská komise pro boj proti americkému brouku v Karl. Varech
vyhlašuje dne

19. července 1952

celokrajskou generální hledačku na největšího škůdce našeho
hospodářství

amerického brouka

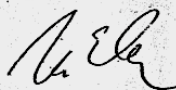
Jest vlasteneckou povinností každého občana zúčastnit se této
celokrajské hledačky, aby americký brouk - posel amerického impe-
rialismu byl v našem kraji zničen a zabráněno mu jeho další šíření
do východních krajů a k našim východním spojencům.

Sraz všech hledačů jest v **15** hodin před MNV a v městech
na určených seřadištích.

Krajský zmocněnec pro potírání amerického brouka:

Beneš Josef, v. r.

Státní bezpečnost, n. p., střed 62, K. Vary

MATERIÁL 2

Emigrace – ano, či ne?

CÍLE:

- uvědomit si hodnoty a motivy, které vedly lidi k emigraci, a zároveň si uvědomit význam demokracie a svobody v současném světě
- pochopit význam hodnot svoboda, právo, osobní statečnost

ČAS: 45 min.

POMŮCKY:

- list papíru pro každého žáka
- psací potřeby
- MATERIÁL – úryvek z knihy Karla Rumla Z deníku Vlaku Svobody

POSTUP:

1. V rámci motivační fáze seznámíme žáky s historickými fakty a náležitě objasníme významy i vzájemné souvislosti pojmů – totalita, emigrace, železná opona apod.
2. Rozhodneme, zda budeme aktivitu realizovat jako individuální práci, nebo jako práci ve skupinách. Poté můžeme žákům promítnout film k tématu emigrace a života v exilu z nabídky projektu Příběhy bezpráví. Aktivitu je však možné realizovat i bez filmu.
3. Následně diskutujeme s žáky na téma emigrace – proč se lidé rozhodli emigrovat, jaké k tomu mohli mít důvody.
4. Žáci si připraví pracovní list tak, že rozpůlí list papíru, jednu polovinu označí znaménkem plus a druhou minus. Vysvětlíme žákům podstatu úkolu: Na jednu polovinu se znaménkem minus mají napsat, co všechno by ztratili, kdyby byli nuceni opustit své domovy (vyžadujeme, aby byli co možná nejvíc konkrétní). Na druhou polovinu papíru žáci uvedou, co všechno by získali tím, že by se rozhodli emigrovat. Pro lepší představu o pocitech lidí plánujících útěk do emigrace rozdáme žákům kopii MATERIÁLU s úryvkem z knihy Karla Rumla.

REFLEXE:

Samotná reflexe vychází ze společného hodnocení aktivity. Učitel si rozdělí tabuli stejně jako žáci své pracovní listy, žáci vysvětlují, co si zaznamenali na papír, učitel vše zobecňuje do nadřazených pojmů. Následná diskuze se odvíjí od otázek: Co všechno byste dokázali obětovat? Čeho byste se naopak nevzdali? Co asi vedlo jednotlivce či skupiny k emigraci? Jak mohla emigrace ohrozit například členy rodiny nebo přátele emigrantů?

POZNÁMKA:

Tipy na další aktivity do hodin najdete v publikaci Příběhy bezpráví – Za železnou oponou vydané společností Člověk v tísni v roce 2009.

MATERIÁL

Neděle 26. srpna 1951

Hořce sladké dny utíkají a naděje bojuje s beznadějí a únavou z nedostatku spánku. Včera byl můj den loučení s Prahou. Zajel jsem tam brzy ráno a skoro celý den se potloukal známými ulicemi a po nábřežích. Díval jsem se do tváří chodců a v duchu odhadoval, kteří z nich jsou spokojeni v tyranii. Marně jsem se snažil nevidět rudé vlajky a propagandu na plakátech a v obchodních skříních. Petřínu jsem se zdaleka vyhnul. Vzpomněl jsem si na lavičku pod nízkým, křivým stromkem a bylo mi náhle ještě smutněji. Zašel jsem na Vyšehrad, kde jsem dlouho postál na Slavíně u hrobů lidí, které jsem odmalíčka ctil. Jak se asi dívají na svůj národ dnes?

Odpoledne se přihlásila únava. Cestou k nádraží jsem se ještě, bez dlouhého rozmýšlení, zastavil v Tyršově domě. Nevím, co mě k tomu přimělo – a byl to velký, skoro osudný omyl. Strýc se zdál v dobré náladě a začali jsme přátelsky, ale řeč se postupně stočila k politice. Dlouho jsem se snažil udržet jazyk na uzdě, ale nakonec ve mně bohužel zvítězil hněv a zklamání v člověku, který býval pýchou rodiny. Se zaťatými zuby jsem mu řekl, co si myslím o něm a jeho soudruzích na Hradě, a dodal, že sám se asi pokusím utéct do svobodného světa. Strýc zrudl v tváři a zasyčel: „Ty bys zradil svůj národ?“ K čemuž jsem odpověděl: „Zradím právě tak, jako za války zradili naši letci v Anglii.“

V tom okamžiku se vrátil chladný rozum a s ním vědomí, že má nerozvážná slova byla ncomluvitelnou hloupostí. Dveře úřadu byly sice zavřené a já jsem si byl jist, že by mě strýc neudal, ale nedala se vyloučit možnost, že někde v místnosti je skryto odposlouchávací zařízení. Soudruzi fizlové nevěřili nikomu. Rozloučil jsem se s Truhlářem bez stisku ruky – a naposled. Smutek nakonec zvítězil nad hněvem. U vchodu na ulici stál, jako vždy, na stráži esenbák. Podíval se na mne zdánlivě bez zájmu, ale já se nemohl zbavit bláhového pocitu, že chlap už o mně něco ví.

Dnes ráno našla maminka pod mým polštářem otisk pistole. Jistě už dlouho tušila, že se se mnou děje něco, o čem nechci mluvit. Tentokrát jsem už nemohl mlčet. Zavedl jsem ji do zahrady, kde jsme byli poměrně v bezpečí, a tiše jí řekl, že existuje možnost mého zatčení kvůli dlouhé činnosti proti režimu, a že proto budu muset utéct. Nevím, koho z nás víc bolelo srdce. Odpoledne jsem se v Písteckých lesích světil Ladě, že se smyčka kolem mne stahuje a že už útěk nemohu odkládat. Nad námi řvaly stíhačky s rudými hvězdami na křídlech...

Jeden svět na školách

JEDEN SVĚT NA ŠKOLÁCH

Člověk v tísni, o. p. s.

Šafaříkova 24, 120 00 Praha 2

www.jedensvetnaskolach.cz

email: skoly@jedensvet.cz

státní fond
kinematografie

LEPŠÍ ŠKOLA
PRO VŠECHNY

Hlavní mediální partner

 Česká televize